

Хитра З. М.,
викладач Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті аналізується сутність понять «полікультурна освіта», «полікультуралізм», «цілісна картина світу», «формування в учнів цілісної картини світу». Розкривається роль полікультурної освіти у формуванні в молодших школярів цілісної картини світу.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультуралізм, цілісна картина світу молодшого школяра, формування в учнів цілісної картини світу.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах становлення української держави та у зв'язку з потребами реформування освітньої системи України в європейському контексті особливого значення набуває проблема формування та розвитку в учнів початкової школи як цінностей полікультурного суспільства, полікультурної компетентності, так і становлення культурної ідентичності, формування позитивних стратегій та моделей культурного самоствердження, а також діалогу як основи успішної життєвої стратегії.

У цьому контексті важливого значення набуває проблема формування в учнів цілісної картини світу, оскільки полікультурна освіта розширює можливості освітньої діяльності, сприяючи поліфонічному сприйманню світу учнями. Розв'язання цієї проблеми потребує пошуку ефективних та оптимальних шляхів реалізації фахової підготовки майбутніх учителів в цілому, в тому числі посилення уваги щодо формування наукового світогляду та полікультурної компетентності студентів. Адже саме вчитель початкової школи вирішує складне завдання закладання фундаменту світогляду школяра, формуючи у нього уявлення про цілісну картину світу.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній педагогіці проблему полікультурної освіти досліджують такі вчені: Р. Агадуллін, К. Антипова, Л. Голік, Є. Голобородько, Л. Гончаренко, А. Зубко, Т. Клищенко, А. Солодка, О. Сухомлинська та ін. Проблема формування цілісності знань в різних аспектах вивчали вітчизняні та зарубіжні дидакти та методисти, зокрема: Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, І. Лернер, Н. Міщук та ін. Питання цілісності знань про навколишній світ розглядається у працях філософів (В. Андрущенко, Р. Арцишевський, С. Подмазін, І. Цехмістро та ін.) та психологів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Холодна, С. Якиманська та ін.).

В останні роки зростає інтерес до дослідження загальнонаукової картини світу в контексті системної парадигми (В. Архипкін, С. Рижова, А. Опанасюк, І. Цехмістро, О. Кравченко, І. Добронравова, Е. Шуригін), формування наукової картини світу (В. Кузьменко, В. Михайловський, М. Яременко, Б. Бірюков, Г. Пантелеєва, Г. Вишинська та ін.).

Незважаючи на вагомість досліджуваних питань у контексті реформування освітньої системи на всіх рівнях, запити практики, наявність певних теоретико-методичних напрацювань, проблема формування у молодших школярів цілісної картини світу вивчена ще недостатньо. Формування у молодших школярів цілісної картини світу є важливим завданням початкової школи, оскільки її пріоритетом була і залишається практична спрямованість змісту навчання, інтеграція знань, що дає змогу врахувати особливості психології молодших школярів — цілісність сприймання і засвоєння навколишньої дійсності. Лише освіта, яка формує достовірну та цілісну картину світу, може допомогти підростаючому поколінню орієнтуватися, розуміти оточуючу дійсність та сприймати себе як особистість.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі полікультурної освіти як засобу формування в учнів цілісної картини світу.

Найпоширенішими підходами у світовій педагогіці до розуміння сутності полікультурної освіти є такі:

- акумуляційний, пов'язаний з утворенням гармонійних відносин між членами різних етнічних груп, переважно мігрантів;
- діалоговий, заснований на ідеї відкритості та культурного плюралізму;
- соціально-психологічний, який трактує полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-установчих ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних і емпатичних умінь, що дають змогу школяреві здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур (І. Бех, О. Сухомлинська та ін.) [2, 691].

Акумуляційний підхід до розуміння полікультурної освіти передбачає формування та розвиток гармонійних стосунків між членами різних етнічних груп, дослідження та вивчення рідної культури, розвиток здатності критично сприймати та аналізувати цінності кожної культури, а також формувати власну культурну ідентичність.

Представники діалогового підходу (Г. Дмитрієв, Ю. Сорокін, Є. Тарасов, Г. Томас та ін.) наголошують на необхідності формування загальнопланетарної свідомості, яка надасть можливість представникам різних кра-

їн та народів ефективно інтегруватися у загальноєвропейський та світовий культурно-освітній простір, а також розвитку міжкультурної комунікації тощо.

Керуючись соціально-психологічним підходом до розуміння полікультурної освіти вчені П. Бордо, Х. Тейлор, Р. Шмитт та інші підкреслюють важливість формування активної позиції у ставленні до нерівності, значення розвитку здатності критично сприймати інші стереотипи в різних культурах, терпимості до чужого способу життя та мислення, здатності диференціації всередині чужої культури, інтеграції елементів інших культур у власну систему мислення, формування здатності вирішувати конфлікти тощо.

Отже, для повного та глибокого розуміння сутності полікультурної освіти як багатогранного та внутрішньо суперечливого процесу необхідно враховувати і керуватися всіма підходами, де доповнюються, протиставляються та узгоджуються між собою різноманітні філософські, культурологічні, етнологічні, соціологічні, історичні, педагогічні теорії, концепції та ідеї.

Варто зазначити, що до проблеми співіснування і взаємодії національних культур з позицій загальнолюдських цінностей привертала увагу Г. Ващенко, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Огієнко, К. Ушинський та ін. Опора на досконалі знання істотних рис духовного життя багатьох народів — один із засадничих принципів системи К. Ушинського [2, 691].

У науковій літературі поняття «полікультурна освіта» інтерпретується досить широко, єдиного підходу до його тлумачення не існує.

На думку Л. А. Гончаренко, полікультурна освіта — це освіта, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, яка зберігає свою ідентичність, прагне до поваги та розуміння інших культурно-етнічних спільнот, уміє жити в мирі та злагоді із представниками різних расових, етнічних, культурних, релігійних груп [3, 110].

Л. Голік, Т. Климченко, М. Красовицький, Т. Шевченко полікультурну освіту трактують як організацію і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності учнів, взаємостосунків, яка забезпечує ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні, створення умов для виникнення між ними почуття довіри й солідарності, уміння взаємодіяти [4, 4].

Р. Агадулін трактує полікультурну освіту як нову освітню стратегію (новий напрям в педагогіці), що визначає структурно-змістову організацію навчально-виховного процесу, характер викладання шкільних дисциплін і методику виховної роботи на основі принципу гуманізму, демократизму, культурного діалогу, урахування культурно-психологічних чинників розвитку особистості [1, 23].

Полікультурна освіта забезпечує: на когнітивному рівні — засвоєння взірців і цінностей національної і світової культури, культурно-історичного і соціального досвіду різних країн і народів; на ціннісно-мотиваційному рівні — формування соціально-установчих і ціннісно-орієнтаційних схильностей учнів до інтеркультурної комунікації й обміну; на діяльнісно-поведінковому рівні — активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності [2, 691].

Процес взаємодії людини зі світом, за В. П. Ясманом, включає такі компоненти: 1) сприйняття інформації про навколишній світ; 2) відображення світу і себе у ньому, обробку інформації (поточної і тієї, що була отримана раніше), її систематизацію, аналіз, зберігання, смислоутворення, вибір форми поведінкової реакції, контроль за здійсненням діяльності тощо; 3) зовнішню активність (реагування) людини в певній життєвій ситуації [8, 7].

Особливо актуальним сьогодні є питання полікультурної освіченості особистості, що полягає не просто в оволодінні певним набором міжкультурної взаємодії й культурної поінформованості, а розглядається як стиль мислення, світогляду, що в результаті формує активну життєву позицію, котра в освітньому просторі реалізується в пізнавальній та комунікативній активності, «емоційному інтелекті», тобто здатності особистості конструктивно вирішувати проблеми, що виникають у багатонаціональному колективі, й створювати в такому суспільстві комфортну емоційну обстановку [3, 118].

Таким чином, полікультуралізм як освітня стратегія допомагає забезпечити ефективну адаптацію людини до умов існування у полікультурному середовищі, до якого належить і Україна, а також сприяє формуванню в учнів багатогранної та поліфонічної картини світу. Для полікультурної освіти важливі як універсальні цінності, які виходять за межі групових ознак, так і всі ті різноманітні цінності, які визначають групову приналежність і створюють унікальну культури та погляди на світ.

На нашу думку, багатокультурна освіта та виховання можуть виступати засобом формування у школярів цілісної картини світу, сутність якої полягає в узагальненні системи поглядів на світ, котрий складається з різних культурних, релігійних, етнічних груп, а також усвідомлення людиною свого місця в ньому.

Таким чином, у процесі взаємодії людини зі світом відбувається і його пізнання, результати якого відображаються у свідомості людини у формі уявлень, знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень, типів поведінки й спілкування тощо. Сукупність перерахованих вище результатів пізнавальної діяльності людини утворює певну модель — картину світу.

У «Філософському словнику» за редакцією І. Фролова під картиною світу розуміють цілісний образ світу, який має історично зумовлений характер, формується в суспільстві у межах існуючих світоглядних установок, є необхідним моментом життєдіяльності індивіда і зумовлює специфічний спосіб сприйняття світу [7, 234].

У «Філософському енциклопедичному словнику» за редакцією В. Шинкарука картина світу розглядається як одна з форм світоглядного подання об'єктивної реальності в суспільній свідомості, що являє собою образ освоєної в практиці дійсності, компонент світогляду; цілісна картина дійсності, насамперед узагальнений образ соціального середовища, що становить вихідну умову людського буття, створюється в процесі практичної діяльності людей. Картина світу являє собою єдність багатьох образів різних ракурсів та аспектів дійсності, що розкриваються в процесі її освоєння. Цей інтегральний образ, який постійно змінюється, не є ідентичним живій картині, що виникає при безпосередньому сприйнятті речей та явищ, оскільки в ньому фіксується вигляд речей та явищ у поєднанні з системою їхніх значень, що складаються в культурі. Картина світу втілює широку панораму дійсності, яка виходить далеко за межі особистого світу індивіда, його власного досвіду, безпосередніх вражень і відчуттів [6, 271].

Формування картини світу відбувається за допомогою різних типів людського пізнання (буденного, художнього, наукового). У життєдіяльності людей картина світу виконує низку важливих функцій, зокрема, наповнює культурним змістом сприйняття навколишніх речей, опосередковує людські комунікації, оскільки втілює смисловий контекст взаєморозуміння між людьми, сприяє виробленню програми практичної поведінки, орієнтації людини в світі соціальних явищ, у реалізації прийнятого способу життя [6, 271].

Для становлення цілісної картини світу у свідомості молодшого школяра, на нашу думку, необхідно, по-перше, узагальнення та систематизація знань, одержаних ним в результаті навчання і життєвого досвіду; по-друге, певний ступінь досягнутої психологічної, соціальної, моральної та духовної зрілості. Цілісна картина світу може проектуватися у свідомості учнів за гармонійної участі теоретичного, емоційно-вольового та практичного освоєння навколишнього світу, відповідно до основних принципів організації виховного процесу у початковій школі.

Такими принципами, за О. Я. Савченко, можуть виступати: усебічне виховання і розвиток дитячої особистості; цілісність і системність виховного процесу; глибоке знання особистості дитини; створення сприятливого виховного і розвивального освітнього простору; врахування зовнішніх впливів на внутрішні стани і мотиви діяльності вихованців; культуротворча спрямованість виховання і розвитку дитини; діалогічність і співробітництво у виховному процесі; проектування і моніторинг результативності виховного процесу [5, 34].

Варто зазначити, що цілісна картина світу як певної спільноти, так і окремого індивіда має конкретно-історичний характер, оскільки це підтверджується зміною картини світу в залежності від рівня розвитку суспільства, науки, культури, ідеології тощо. Вона є також інтегратором індивідуального та суспільного досвіду, виступаючи одночасно засобом і результатом соціалізації особистості та основою процесу пізнання. Цілісною картиною світу молодшого школяра виступатиме система його поглядів на навколишній світ і місце в ньому людини, ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також зумовлені цими поглядами переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації.

Підсумовуючи вищесказане, можемо стверджувати, що формування цілісної картини світу молодшого школяра та його полікультурної освіченості потребує спеціальної підготовки вчительських кадрів. Організація навчально-виховного процесу в закладах освіти з урахуванням принципу полікультуралізму допоможе особистості досягнути багатоаспектності соціокультурних проявів у сучасному світі. Необхідним буде наукове, нормативно-правове, організаційне та інформаційне забезпечення з обов'язковим урахуванням закономірностей навчання та принципів дидактики.

Розглядаючи цілісну картину світу як складне багатогранне та багатоаспектне духовно-інтелектуальне утворення, надбання особистості, можна зробити такий висновок: навчально-виховна діяльність в закладах освіти має постійно удосконалюватись, щоб допомогти особистості досягнути багатоманітності культурних проявів у сучасному світі.

ДЖЕРЕЛА

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 3. — С. 18–29.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
3. Гончаренко Л. А. Підготовка вчителів до формування в учнів полікультурної картини світу: навч. посіб. / Л. А. Гончаренко, А. М. Зубко, В. В. Кузьменко; за ред. В. В. Кузьменка. — Херсон: РІПО, 2009. — 196 с.
4. Голік Л. О. Полікультурна освіта в Україні / Л. О. Голік, Т. В. Клиненко, М. Ю. Красовицький, Г. І. Шевченко // Завуч. — 1999. — № 29/35. — С. 3–4.
5. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. — 2-ге вид., доповн. і переробл. — К.: Богданова Л. М., 2009. — 226 с.
6. Філософський енциклопедичний словник: довід. вид. / За ред. В. І. Шинкарука, Є. К. Бистрицького, М. О. Булатова, А. Т. Ішмуратова. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.
7. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1991. — С. 234.
8. Яссман В. П. Образ мира личности: этническая картина мира: моногр. / В. П. Яссман. — Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2005. — 104 с.

В статье проанализированы понятия «поликультурное образование», «поликультурализм», «целостная картина мира младшего школьника». Раскрывается роль поликультурного образования для формирования целостной картины мира младшего школьника.

Ключевые слова: поликультурное образование, поликультурализм, целостная картина мира младшего школьника, формирование у учащихся целостной картины мира.

The notions of the "multicultural education", "multiculturalism" and "the full world view of the junior school-child" have been analysed in the article. The article emphasizes the importance of preparing students at the pedagogical higher educational establishments and forming the junior schoolchildren's full world view.

Key words: multicultural education, multiculturalism, the full world view of the junior schoolchild, forming the junior schoolchildren's full world view.